

36. Буряк В.Д. Историко-культурный архетип «Хортиця» у сучасній соціально-комунікативній парадигмі етносу ... - Там само. – С. 26.

37. Baldick Ch. The Concise Oxford Dictionary of literary Terms, Oxford, 2004.

38. Hardine R.E. Archetypal Criticism // Contemporary literary Theoky. Ed. G.D. Atkins and L. Morrow. Massachusetts, 1989.

Анатолій Петровський (Южноукраїнськ),
краєзнавець

Козацтво: міфи, стереотипи. Традиції та відновлення історії

*«Чужому навчайтесь
та свого не цурайтесь...»*

Феномен козацтва породжував в українській та російській історіографії значну кількість наукових тем. Через брак першоджерел тема походження козацтва залишається актуальною і до сьогодні. На XX науковій конференції «Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні», яка відбулася в Києві у 2011 р., професор В. Ластовський представив черговий варіант популяризованої версії про походження козацтва. Але доводиться знову повертатися до згаданої теми, оскільки ця версія не пояснює, чому так вийшло, що черкаси (стародавня назва козаків) з сім'ями наприкінці XVIII ст. десятками тисяч примусово виселялись з запорозьких земель на Дон і Кубань? Як сталося, що відомі феодала виявились (за популярною версією) першими організаторами козацтва, головними соціальними основами якого були рівність і особиста свобода? Не переконливою залишається теорія, що спочатку, рятуючись від диких азійських кочових орд, слов'янське населення відступило на північ під захист лісів, щоб вже, рятуючись від феодальної неволі, тікати до вільного степу.

Популярна версія трактує, що козацтво в українських степах стає відомим наприкінці XV ст. Але ж місто Черкаси засноване черкасами у 1284 р.¹. Печатка козаків Бого-Гардової паланки відома від 1770 р.². В XIV томі «Россия. Географическое описание нашего края» (1910 р.) [Новороссия и Крым] згадується знайдена в кургані біля Ольвіополя (м. Первомайськ) старовинна монета, на якій зображено скитського царя. Опис іншого боку монети збігається із зображенням козацької печатки³.

Під час суперечки за кордони Запорозьких Вольностей з російськими урядниками в часи Нової Січі запорожці посилалися на розмежування з сусідами в часи князя Вітовта,

коли вони стояли Кошем на Семеновому Розі ріки Бог⁴. Вірогідно, йшлося про домовленості з Вітовтом. Запорожці зверталися зі скаргами до Петербургу, що давні їх документи про кордони російські чиновники виманили для уточнення і не повернули. До речі, і у 948 р. на Семеновому Розі козаки тримали свій Кош⁵.

Представлені згадки засвідчують, що козаки жили в Північному Причорномор'ї протягом віків задовго до XV ст. Популярна історіографія, посилаючись на Ніконовський літопис, стверджує, що під час литовської експансії в українські степи в XIV ст. місцеві отамани виявилися союзниками і підтримали литовців в протистояннях з татарами. Під час битви при Синіх Водах у 1363 р. вони розбили татар⁶. Але за Ліденблатовою німецькою рукописною хронікою, яка велась до 1420 р., військо росів у 1380 р., під час великої війни з татарами, розбило татарське військо біля Синьої Води. В цій битві з обох боків загинуло близько 40 тис. воїнів. Роси отримали перемогу, але на них напали литовці, союзники татар. Вони були знищені заради здобичі⁷. Для розмежування між Польщею та Туреччиною король Жигмонт I Ягелон своїй комісії давав настанову нагадати туркам, що ми дозволили татарам користуватись Очаковом за послуги, колись надані татарами⁸. Зрозуміло, що вони допомагали литовцям у війні з черкасами-козаками, результатом якої Литва не змогла закріпитись в Північному Причорномор'ї і мала при Вітовті невідомі офіційні розмежування, які виманили у запорожців російські чиновники і не повернули.

За часів царювання візантійського імператора Михайла Палеолога (1255-1282) черкаси-запорожці Північного Причорномор'я наймалися і до болгарських правителів. Греки середньовіччя продовжували називати їх скитами. Коли соплеменник запорожців прийшов до влади в Ефіопії, він захотів підсилити своє військо гетьськими загонами, які були знаними воїнами в усьому світі. За пропуск воїнів, яким імператор дозволяв на кораблях прямувати до Африки через Босфор, повертаючись додому за новими найманцями, мореплавці везли цареві дорогі подарунки. Можливо, набір найманців в Ефіопію залишився б забутим в історії, якби в якості подарунка мореплавці скити-гети не привезли з Африки жирафа. Цар настільки був вражений від подарунку, що звелів слугам це диво водити вулицями і площами, щоб міг бачити простий люд імперії⁹.

Сусіди запорожців, яких прийнято називати татарами, являлися ногайцями. Хоча існує версія, що вони походять від Ногая, але більш реально, що його звали Нога (мабуть, був кульгавим). За згадками автора «Римської історії» Никифора Григора (1264–1341), у скитів, які заселяли поморя Понта, вождь був Нога. Їх автономія складалася із зигів, готів, авнегів, тавроскитів, бористенян¹⁰. А Георгій Пахимер (1261–1306) згадує, що в Північному Причорномор'ї Ногай створив окрему державу, яку склали тохарці, зиги, готи, роси¹¹. Як бачимо, якщо бористеняни тотожні росам, а зиги і готи співпадають у авторів, тоді тохарці тотожні авнегам. У 331 р. до н. е. гети в степах біля ріки Бог знищили 30-тисячну армію греків

на чолі з Зопіріоном¹². Через вигадані греками стереотипи, що це земля скитів, їх перемогу приписали скитам. Ератосфен (III ст. до н. е.) в своїй мапі на правобережжі Дніпра зазначає розселення гетів¹³. Матвій Меховський на початку XVIII ст., посилаючись на Павла Орозія (IV–V ст.), уточнює, що гуни в IV ст. не всіх гетів видворили з Північного Причорномор'я. Частина їх продовжувала там залишатися в деяких містах та замках до татарщини¹⁴. Після смерті Олександра Македонського гети на чолі з Дромихеном перемогли і взяли в полон фракійського царя Мізімаха. Частина гетів заволоділа Фригією, яка за їх ім'ям називалася Галатією. На городищі Ольвія знайдений напис Протогена про напади на місто, з одного боку, скитів і сарматів з іншого - галатів (гетів). Гети володіли Ольвією за 150 років до Діона Хризостоса¹⁵. У частини азійських народів словом «галат» називали зерно (хліб). Виходить, що запорожці є готи або гети. Тобто, зрозумілим стає походження слів отаман і гетьман, де «ман»—від арійського Ману - прообразу біблейського Ноя. Знову розвінчується міф, нібито ці слова германського походження.

Залишається з'ясувати, чому у візантійських авторів не зустрічаються черкаси. В російських перекладах візантійських істориків Костянтина Багрянородного і Георгія Пахимера згадуються ази¹⁶. Коментатори ототожнюють їх з огузами тюркського походження. Але це ж згадуються аси - арійський народ. За згадками у XIII ст. аси проживали у межиріччі Дніпра та Богу. Через перекази, переклади, перекручення відомо, що туземці називали Дніпро Узу¹⁷, тобто сусіди називали його за назвою народу, який осів на берегах цієї ріки. Протягом багатьох віків аси (готи) проживали поряд з зигами і склали арійський союз. Зигів або синдів ще називали чигами. Ймовірно, черкаси трансформовані у чигаси.

Походження слова «осавул», яким називали одного з чинів козацького війська, походить від слова «асаул». Римський географ I ст. Помпоній Мела в своєму «Землеописі» згадує в Північному Причорномор'ї про Гавань асияків¹⁸. О.А.Скальковський¹⁹ та П.Беккер²⁰ безпідставно ототожнюють її з Тилігульським лиманом. Мела чітко пов'язує цю гавань (лиман) з Гіпанісом та визначає, що ріка Асияк ближче всіх знаходиться до ріки Ексампей (Мертвовод) і тече між асияками (асами) та каліпідами²¹, тобто місцевими та погреченими. Цікаве підтвердження, що йдеться про Дніпро-Бузький лиман і народ асів, ми знаходимо у М. Келера, який на підставі античних грецьких та римських джерел в Парижі у 1832 р. видав свою «Polyb Hist Reib». Він пише, що в далекі античні часи з Ольвії привозили в амфорах засолених та маринованих осетрів, стерлядь (ascipenser) і оселедців до магазинів Афін, Візантії, Рима, Венеції, Генуї, що були предметом розкоші місцевих багатіїв. Відомий римський діяч Марк Порцій Катон (234–149 рр. до н.е.) скаржився з приводу таких розтрат своїх співвітчизників, які дозволяли собі платити по 300 драхм за амфору колоніальної риби²². Наведений матеріал, де старовинна назва стерляді походить від асів, дає зрозуміти, що назва риби «осетр» є похідною від назви «ассетр». Така розвідка є переконливим прикладом того,

що Гавань асияків є Дніпро-Бузький лиман. Те, що аси з сивої давнини проживали на цих берегах, підтверджують і знахідки найдавніших місцевих монет, які називали «асами»²³.

На монеті - давні зороастрійські арійські символи. З одного боку монети—зображення верховного бога Азура Мазда (Бог сонця Мазда), з іншого - арійський символ фаз річного сонячного циклу та напис. Тому асів і називали сонячними. Дослідники-грекофіли цей сонячний символ визначили як колесо, що є символом Аполлона Лікаря. За Геродотом, вони шанували бога війни Арія (Ареса)²⁴. У асів суспільство було досить воєнізованим (гетським), тому іноземці зачасти їх називали аса-гетами, що трансформувалось в масагетів. Помпоній Мела в Іст. писав, що асияки не знають крадіжок, тому не стережуть свого і чужого не чіпають²⁵. Як відомо, пороки стягательства і наживи по традиції були відсутні в XVIII ст.. у запорожців (черкас).

Наприкінці X ст. візантійський історик Лев Диякон в своїй «Історії» згадує про тавро-скитів. Погоджуючись з Птоломеем (II ст.) виходить, що автор вказував не етнос, а їх місця оселення в пониззі Дніпра. Можемо здогадуватись, що йдеться про союз племен, тому що крім верховного катархонта Сфендослава у війську перебував один з його помічників, восначальник росів Сфенкл та ще більш поважний помічник Інмор²⁶. Вірогідно, це був союз асів, росів та зигів.

Диякон, згадуючи зустріч царя Візантії Цимісія з Сфендославом, описує зовнішність запорожця: він безбородий, з густим довжелезним волоссям над верхньою губою, із зовсім голою головою, з одного боку якої висіло пасмо волося²⁷. На рельєфі Канкарського храму в Фівах зображення бою єгиптян з хетами під Кадешем у 1312 р. до н.е., де гети зовнішністю ідентичні запорожцям. Тобто, традиції запорожців ведуть в глибоку давнину, що знову спростовує міфи про схід польського населення в незаселені дикі степи.

Диякон згадує, що у архонта Сфендослава батька звали Інгор. Костянтин Багрянородний в своєму творі «Про управління імперією» теж згадує архонта росів Інгора і його немовля Сфендослава, який знаходиться в Немогарді²⁸. Переклад твору імператора Костянтина не згадує, де знаходиться столиця Інгора, але переклади сучасника тих часів арабського мандрівника Аль-Фарсі називають столицю могутньої держави в Північному Причорномор'ї - Арт²⁹. Без сумніву, це явно перекручений Гард, тим більше, що такий топонім (уже згаданий) існує в Північному Причорномор'ї. Наприклад, Куябу, яку російські перекладачі і коментарі назвали Києвом, декілька арабських мандрівників фіксують

приморським містом біля Істру. Помірквані дослідники локалізують її з румунською Констанцією.

За часів гетьманування Сагайдачного, коли здійснювався шалений наступ уніатів на українське православ'я, таємно наново висвячені єрусалимським патріархом Феофаном, православні ієрархи у своїй «протестації» від 28 квітня 1621 р. звернулись до народу. В ній владыки стверджували, що запорожці—від насіння Яфетового. Опираючись на відомі згадки тих часів, пояснювали, що це військо запорожців за часів монарха руського Олега (Олафа) на своїх моносилах (човнах) Константинополь штурмувало³⁰.

Як бачимо, і в ті часи, підтверджуючи згадки Костянтина Багрянородного та Лева Диякона, вони зовсім не згадують про військо київських князів, натомість надають інформацію, що запорожці жили X ст. в причорноморському степу. З поширенням московської експансії в українські землі наприкінці XVII ст. приноситься міф, що це варязькі дружини з Києва атакували могутню Візантію. Знову бачимо факт спотвореної історії.

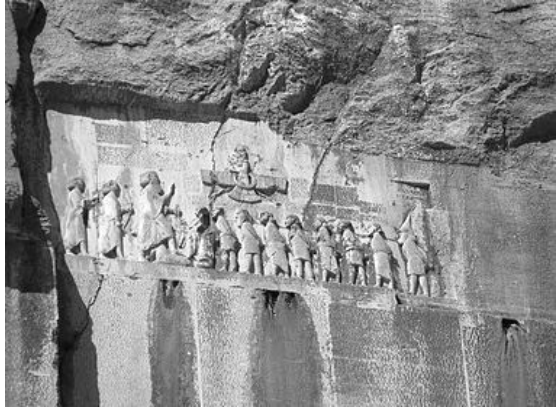
Агафій Міринейський (VI ст.), описуючи війни Юстиніана, згадує у його війську знатного командира варвара (анта) Усигарда³¹. Явно із запорозькими вусами, який за походженням з Гарду або просто гардар. Через перекази, переписи та переклади від Тацита, Страбона, Багрянородного та арабських мандрівників X ст. гардари до нас дійшли перекрученими у вигляді дандар, дардан, адар, артан та арсан.

Звернемося до походження слова «козак». В часи польської залежності українських земель, коли запорозьке козацтво гучно заявляло про себе світові в причорноморському степу і розповсюдилось на українські землі, польські літописці походження цього слова вели від слова «коза». З колонізацією Росією українських земель і знищенням українських козаків активно прищеплюється в історичній літературі теорія виникнення козацтва від кочових азійських племен і нав'язується російською історіографією стереотип, популяризуючи думку про запозичення від тюркських народів слова «козак». Частіше вважають запозиченим від косогів. Щоб спростувати такий міф, знову звернемось до однієї з печаток Бого-Гардової паланки в часи Нової Січі³².

Як бачимо, перед нами зображення козерога (чи то кози), і на задньому плані спис, тобто козерога (чи то кози) військовий орден буде захищати зі зброєю в руках. Переконавшись в стародавніх традиціях арійських асів, звернемось до минулого арійської спадщини. Від часів Зороастра (1000 р. до н. е.) арійці, що поклонялись верховному богу Сонця Азурамазді, навчилися точно визначати річний цикл. За гімнами Ріг-веди особливо у них в пошані було свято **Новорічної зорі**³³. Вони розуміли, що Сонце несе всьому живому життя. Оскільки арії заселяли простори в північній півкулі Землі, новоріччя несло сонячне тепло і оновлення землі. Арії виношували надії на новий врожай.

Вони - зороастрійці - святкували свято Новорічної зорі під сузір'ям Козерога 23 грудня, тому символ Козерога на гардовій печатці є нагадуванням стародавніх традицій краю та коріння козацтва. Відголоском тих традицій ще і зараз в різдвяно-новорічних вертепах носять опудало голови кози.

Відомі останні хвилі арійської експансії до Північного Причорномор'я: переселення жителів Хетської держави (гетів), які рятувались від природного катаклізму в Малій Азії біля 1200 р. до н. е.; наприкінці VIII ст. до н. е. після падіння Ассирійської держави (відомі під назвою фінікійців); похід перського царя Дарія I в 512 р. до н. е. Інформація Геродота, що експансія персів була короткотривала, не підтверджується. Про це свідчать

Бехистунський напис Дарія I по дорозі з Тегерану в Богдад

знахідки арійських монет, Бехистунський напис про підкорення Скітії, кам'яний міст Дарія, який існував на Кінбурнській косі ще в XVI ст.³⁴.

Одним з прадавніх центрів Аріани Семиріччя було поселення Райя., Головним центром стародавнього Ірану (Аріана) був Райя (Тегеран). Одним з поселень запорожців-арійців Бого-Гардової паланки також була Райя. Центральним поселенням сімейних запорожців-задунайців, знову ж таки, була Райя. Маємо чергове підтвердження збереження традицій від сивої давнини арійцями-запорожцями.

Про традиції та осілий характер життя жителів південного межиріччя Дністра та Дніпра нагадують малюнки та поодинокі знахідки надмогильних кам'яних «баб» З приходом царських військ в Північне Причорномор'я відбувається масове розграбування та знищення культурних цінностей. Через велику стурбованість наукової громадськості царським указом від 11 березня 1889 р. виконання археологічних розкопок почало проводитись лише з дозволу Імператорської Археологічної Комісії³⁵.

Представлений екскурс в минуле Північного Причорномор'я до витоків козацтва являє свідчення системного спотворення української історії і

спотворення нашої історії знаходимо в перекладах відносно столиці Гарду. В перекладі М. І Стеблін-Каменського (1980) ісландського автора Сноррі Стурлузона Азгард називається Асгардом³⁸. В «Античній географії» за

Мал. кінця XVIII кам'яних «баб» з Товстої могили та в 22 верстах над могилою на Інгуглі³⁶

перекладом В.В.Латишева (1953) з «Географії» Птолемея він відомий як Азагарій³⁹, а в перекладі С.А.Аннинського (1936) Матвія Меховського

«Трактату про дві Сарматії» він перетворився в Аскард⁴⁰. Так, якщо в XIX ст. Гаркаві А.Я. перекладаючи Ібн-Хаукля (X ст.) Гард називає Артом⁴¹, то в перекладі Коновалової І.Г. (2000) Аль-Ідрісі (XII ст.), який теж посилається на Хаукля, місто вже називається Арсою⁴², а в перекладі Бейліса В.М. (1984) того ж Ідрісі Гард і зовсім перетворився в Арсані⁴³.

Кам'яні «баби» запорожцям IV ст. до н. е.³⁷

Тільки система старовинних валів вздовж ріки Рось, яких називають Змієвими, нагадує про північний кордон від сарматських племен забутої в історії праукраїнської

держави. За 20 років незалежної країни дуже мало зроблено для відтворення забутої її історії. Академічна наука досить інертна, консервативна, в полоні нав'язаних стереотипів та політичної «доцільності».

Нещодавно в Запорізькій обл. випадково відкрито могильник, де відбувались поховання протягом багатьох сотень років. Довготривалі його дослідження змусили археологів визнати, що знахідки в могильнику дають всі підстави змінити уяву на всю історію українських земель. Українським історикам шляхом кропітких системних досліджень необхідно відтворити

історію рідної землі. Та чи воно потрібно, рясно асимільованому північним сусідом, українському суспільству (натовпу) і його науковцям?

Література

1. Карамзин Н.М. История государства Российского. – М., 1988. – Пр. 167 к Т.IV.
2. Скальковський А.О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького – Дніпропетровськ, 1994. – С.97.
3. Семёнов-Тян-Шанский П.П. Россия. Географическое описание нашего края. Новороссия и Крым. – Санкт.Петербург, 1910. – Т.XIV. – С.526.
4. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. – К., 1991. – Т.3. – С.261, 263.
5. Карамзин Н.М. История государства Российского. – М., 1988. – пр.416 к Т.V.
6. Грушевський Михайло. Історія України. – К., 1993. – Т.IV. – С.79–82; Криг'якевич І.П. Історія України. – Львів, 1990. – С.113; Дорошенко Д.І. Історія України в 2-х томах. – К., 1991, – Т.I – С.103.
7. Карамзин Н.М. История государства Российского. – М., 1988. – пр.81 к Т.V.
8. Скальковский.А. Опыт статистического обозрения Новороссийского края. – Одесса, 1850. – Ч.I – С.11.
9. Пахимер Георгий. История царствования Михаила Палеолога. –С.Петербург, 1862. – Кн.3. – Гл.4. – С.162–163.
10. Григора Никифор. Римская история. – С. Петербург, 1862. – Кн.5. – Гл. 7. – С.143.
11. там само – Кн. 2 – Гл.5 – С.35.
12. Юстин. Эпитома Помпея Трога. – Кн.XII. – Гл.2. – С.16–17; Хазанов А.М.Золото скифов. – М., 1975. – 24.
13. Рычагов Г. И. Мир географии. – М., 1984. – С. 36.
14. Меховский Матвей Трактат о двух Сарматиях. – М.–Л., 1936, Кн.I.– Тр.II. – Гл.I.
15. Браун.Ф. О родстве гетов с даками, сих последних с словьянами и румынов с римлянами // Записки императорского Одесского общества истории и древностей. – Одесса, 1868. – Т.VII. – С.87.
16. Константин Багрянородный Об управлении империей –М., 1989. – С.51,155–157. Пахимер Георгий. История царствования Михаила Палеолога. – С.Петербург, 1862.– Кн.1. – Гл.11 – С.19–24.
17. Записки императорского Одесского общества истории и древностей. – Одесса, 1858. – Т.IV. – С. 248.
18. Помпоний Мела. Землеописание.– <http://www.rodstvo.ru/forum /lofiversion/index.php?t393-5450.html>
19. Скальковский А. Опыт статистического обозрения Новороссийского края. – Одесса, 1853. – Ч.II. – С.398.
20. Беккер П. Берег Понта Эвсинского от Истра до Борисфена, в отношениях к древним его колониям. // Записки императорского Одесского общества истории и древностей. – Одесса, 1853. – Т.III. – С.204.
21. Помпоний Мела. Землеописание.–<http://www.rodstvo.ru/forum/lofiversion/index.php?t393-5450.html>.
22. Скальковский А. Опыт статистического обозрения Новороссийского края. – Одесса, 1853. – Ч.II. – С.394, 395.
23. Колекція монет Одеського археологічного музею.
24. Геродот. Історії. // IV. Мельпомена. – К., 1993. – С.193,194.
25. Помпоний Мела. Землеописание. Кн.II. – Гл. 9. // http://www.darial-online.ru/1999_2/gagloyti.shtml

26. Лев Диакон. История. – М., 1988. – С.75.
27. Там само. – С.82.
28. Константин Багрянородный. Об управлении империей. – М., 1989. – С.45.
29. Аль-Фарси. Книга климатов. // Сказания мусульманских писателей о славянах и русских (с половины VII – конец X вв.) пер. Гаркави А.Я. – С.Петербург, 1870. – С.193.
30. Дорошенко Д.І. Історія України в 2-х томах. – К., 1991, – С.2
- Грушевський М. Ілюстрована історія України. – Донецьк, 2003. – С.261.
31. Агафий Миринеийский. О царствовании Юстиниана. – Л., 1953. – Кн.Ш. – С.75.
32. Скальковский А.О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького. – Дніпропетровськ, 1994. – С.97.
33. Чугуєнко Михайло. Україна, яка шокує.– Харків, 2004. – С.51.
34. Кониський Георгій. Історія Русів. – К., 1991. – С. 61–62.
35. Гошкевич В. Клады. Древние и новые кладоискатели(Клады Херсонской губернии). – Херсон, 1902. – С.5.
36. Зуев В.Ф. Путешественные записки Василия Зуева от С.Петербурга до Херсона в 1781 и 1782годах. – СПб, 1787. – С.266.
37. Історія–Етнографія–Культура. Нові дослідження. – Миколаїв, 2010. – С.1; Хазанов А.М. Золото скифов. – М., 1975. – С.87.
38. Снорри Стурлусон. Сага о Инглингах. // Круг земной. – М., 1980 – Гл.ІІ.
39. Клавдий Птолемей. Античная география. – М., 1953. – С.319.
40. Матвей Меховский. Трактат о двух Сарматиях. – М.–Л., 1936. – Трактат ІІ. – Гл.І.
41. Ибн–Хаукаль. Книга путей и государсив. // Сказания мусульманских писателей о славянах и русских(с половины VII – конец X вв.) пер. Гаркави А.Я. – СПб., 1870. – С.220, 221.
42. Ал-Идриси. Отрада страшно желающего пересечь мир (пер. Коноваловой И.Г. 2000г.). <http://www.vostlit.info/Texts/rus17/Idrisi/frametext8>
43. Ал-Идриси.Развлечение стрстно желающего странствовать по землям. (пер. Бейліса В.М., 1984 г.). <http://www.vostlit.info/Texts/rus17/Idrisi/frametext2.htm>.